

ब्राह्मण क्षेत्री परिवारमा बुहारीहरूका सामाजिक आर्थिक

अवस्था: एक अध्ययन

(पर्वत जिल्ला पाखापानी गा.वि.स.वडा नं. ७ मा आधारित समाजशास्त्रीय अध्ययन)

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत

समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिक प्रयोजनको लागि

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग पृथ्वी नारायण क्याम्पस

पोखरामा प्रस्तुत

शोध पत्र

शोधार्थी

बिमला कुमारी शर्मा

रोल नं. ६२/०६३

परीक्षा रोल नं. ४८००३२

रजिष्ट्रेसन नं. ६-१-४८-३८२-९६

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

पृथ्वी नारायण क्याम्पस, पोखरा

२०७१ चैत्र

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, पृथ्वी नारायण क्याम्पस, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका निम्ति शोधार्थी छात्रा विमला कुमारी शर्माद्वारा “ब्राह्मण क्षेत्री परिवारमा बुहारीहरूको सामाजिक आर्थिक अवस्था: एक अध्ययन” शीर्षकमा पर्वत जिल्ला, पाखापानी गाविस वडा नं. ७ मा आधारित रही तयार पारिएको शोधपत्र प्रति म सन्तुष्ट छु । प्रस्तुत शोधपत्रलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....

(उप-प्रा.शान्ती भुषाल)

शोध निर्देशक

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग

पृथ्वी नारायण क्याम्पस, पोखरा

मिति: २०७१/१२/१९

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, पृथ्वी नारायण बहुमुखी क्याम्पस, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग अन्तर्गत, समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको निमित्त विद्यार्थी विमला कुमारी शर्माले यस विभागमा प्रस्तुत गर्नुभएको “ब्राह्मण क्षेत्री परिवारमा बुहारीहरूको सामाजिक आर्थिक अवस्था: एक अध्ययन” शीर्षकमा पर्वत जिल्ला, पाखापानी गाविस. वडा नं. ७, मा आधारित रही तयार पारिएको शोधपत्रलाई मूल्याङ्कन समितिबाट स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहर्‍याइएकोले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

.....

(उप-प्रा. शान्ती भुषाल)

शोध निर्देशक

.....

(सह-प्रा. ज्योति भट्टचन)

बाह्य परीक्षक

.....

(उप-प्रा. शान्ति भुसाल)

विभागीय प्रमुख

मिति :- २०७१/१२/२१

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखराको मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको निमित्त “ब्राह्मण क्षेत्री परिवारका बुहारीहरूको सामाजिक आर्थिक अवस्था: एक अध्ययन” शीर्षकमा पाखापानी गा.वि.स. वडा नं. ७, पर्वतमा शोधपत्र तयार गर्न पाउँदा गौरवन्वित छु ।

अध्ययनको सिलसिलामा अमूल्य सहयोग, सुझाव तथा प्रेरणा प्रदान गरी मेरा हरेक पाइलाहरूमा पथ प्रदर्शन गर्नुहुने विभागिय प्रमुख तथा शोध निर्देशक श्रीमती शान्ति भुसालज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । त्यस्तैगरी म प्रति सहयोग र सदाशयातालाई सम्मान गर्दै समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभागका प्राध्यापक, सह-प्राध्यापक, उप-प्राध्यापक शिक्षण सहायक गुरुहरूज्यूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोध कार्यका लागि आफ्नो अमूल्य समय दिई सहयोग गर्नुहुने पर्वत जिल्ला पाखापानी गा.वि.स. वडा नं ७, अध्ययन क्षेत्रका सम्पूर्ण उत्तरदाताहरूलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । यस शोध अध्ययन लेखन कार्यसम्म पुग्न हरपल माया, ममता एवम् प्रेरणादायी भूमिका निभाउनुहुने परम् आदरणीय आमा गङ्गा देवी चापागाई एवम् बाबा स्व.प्रेमनारायण चापागाई जीवनभरसम्म सम्भनाको पात्र हुनुहुन्छ । यस शोध अध्ययनको क्रममा आदिदेखि अन्त्यसम्म हौसला दिई समय प्रदान गर्नुहुने आदरणीय श्रीमान् यादव प्रसाद अधिकारी, काका राजेन्द्र चापागाई, छोराहरु समिर, शिशिर अधिकारी लगायत घरपरिवारका सदस्यहरुप्रति कृतज्ञ छु ।

अन्त्यमा यस शोध कार्यलाई छिटो छरितो र शुद्धताका साथ कम्प्यूटर टाइपिङ, प्रिन्ट तथा वाइडिङ गर्न सहयोग गर्ने “क्वीक कम्प्यूटर सर्भिस पोखरा-१ बगर” प्रति हार्दिक धन्यवाद प्रकट गर्दछु ।

मिति: २०७१/११/२८

बिमला शर्मा

विषयसूची

सिफारिस पत्र	i
स्वीकृति पत्र	ii
कृतज्ञता ज्ञापन	iii
विषय सूची	iv
तालिका सूची	vii
शोध सार	viii
	पेज नं.
अध्याय - एक : शोध अध्ययनको परिचय	१-९
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	५
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	७
१.४ अध्ययनको औचित्य महत्त्व	७
१.५ अध्ययनको सीमा	८
१.६ अध्ययनको सङ्गठन	९
अध्याय - दुई : साहित्यिक अवधारणा	१०-४०
२.१ ब्राह्मण क्षेत्री जातिको जातीय पृष्ठभूमि	१०
२.२ सैद्धान्तिक समीक्षा पुनरावलोकन	१२
२.३ पूर्व साहित्यको समीक्षा	३२
२.४ अवधारणागत खाका	३८
अध्याय - तिन : अनुसन्धान पद्धति	४१-४४
३.१ अध्ययन क्षेत्र छनोटको औचित्य	४१
३.२ अनुसन्धानको ढाँचा	४१
३.३ समग्र र नमुना छनोट	४२
३.४ तथ्याङ्कको प्रकृति र स्रोतहरू	४२
३.५ पूर्व परीक्षण	४२
३.६ वैधता र विश्वसनीयता	४३

३.७	आचर संहिता	४३
३.८	प्राथमिक तथ्याङ्क लिने तरिकाहरू	४३
	३.८.१ अन्तरवार्ता अनुसूची	४३
	३.८.२ मुख्य सूचनादाताको अन्तरवार्ता	४३
	३.८.३ वैयक्तिक अध्ययन	४४
३.९	तथ्याङ्कको विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण	४४
अध्याय-चार : अध्ययन क्षेत्र र उत्तरदाताको सामाजिक, आर्थिक र जनसाङ्खिक विशेषताहरू		४५-५८
४.१	अध्ययन केन्द्रित पाखापानी गाउँको परिचय	४५
४.२	पाखापानी गाउँको सामाजिक संरचना	४६
४.३	उत्तरदाताको सामाजिक तथा आर्थिक अवस्थाको विवरण	४८
४.४	पारिवारिक विवरण	४८
४.५	पारिवारिक पेशाको विवरण	४९
४.६	उत्तरदाताको उमेर	५०
४.७	उत्तरदाताको शिक्षा	५१
४.८	विवाह	५२
४.९	जग्गा जमिन र खाद्यान्नको अवस्था	५३
४.१०	छोरी र बुहारी बिचमा भिन्नता	५४
४.११	सामाजिक कार्य	५५
४.१२	आर्थिक अवस्था	५६
अध्याय- पाँच: ब्राह्मण क्षेत्री परिवारका बुहारीप्रति हेरिने दृष्टिकोण		५९-७१
५.१	घर परिवारले समाजमा पारेको प्रभावसँग सम्बन्धित धारणा	५९
५.२	छोरी या बुहारीप्रति अभिभावकले हेर्ने दृष्टिकोण	६०
५.३	उत्तरदाताको पढाइ	६१
५.४	घरको निर्णय प्रक्रिया	६२
५.५	छोरीप्रति गरिने व्यवहार	६३
५.६	श्रीमान्ले गर्ने माया	६५
५.७	पुरानो चलन र परम्परा	६६

५.८	विभिन्न स्तरमा परिवर्तन गर्नुपर्ने	६८
५.९	महिलाको वैवाहिक स्थिति	७०
५.१०	महिलाहरूको शैक्षिक, आर्थिक र सामाजिक अवस्थामा परिवर्तन ल्याउने कारणहरू	७०
अध्याय-छः सारांश, निष्कर्ष र सुझाव		७२-७५
६.१	सारांश	७२
६.२	निष्कर्ष	७४
६.३	सुझावहरू	७५
सन्दर्भ सामग्री		
अनुसूची		

तालिका सूचि

	पेज नं.
तालिका ४.१: उत्तरदाताको पारिवारिक सङ्ख्याको विवरण	४९
तालिका ४.२: उत्तरदाताको पारिवारिक सङ्ख्याको विवरण	५०
तालिका ४.३: महिलाको सङ्ख्याको विवरण	५१
तालिका ४.४: उत्तरदाताको शैक्षिक स्थितिको विवरण	५२
तालिका ४.५: उत्तरदाताको विवाह भएको समय	५३
तालिका ४.६: परिवारको आयले खान पुग्ने समय	५४
तालिका ४.७: छोरी र बुहारी बीचमा हुने भिन्नताको विवरण	५५
तालिका ४.८: सामाजिक कार्यमा भएको आवद्धताको विवरण	५६
तालिका ४.९: घरमा मुख्य जिम्मेवारी	५८
तालिका ५.१: खुसी हुने र नहुने उत्तरदाताको विवरण	६०
तालिका ५.२: उत्तरदाताको पढाइप्रतिको दृष्टिकोण	६२
तालिका ५.३: उत्तरदाताको निर्णय प्रक्रियाको भूमिकाको विवरण	६३
तालिका ५.४: उत्तरदातालाई श्रीमान्को मायाको विवरण	६५
तालिका ५.५: पुरानो चलन परिवर्तनमा उत्तरदाताको धारणा	६६
तालिका ५.६: महिलाको विभिन्न पक्षमा परिवर्तन ल्याउने कारणहरू	६७

शोध सार

यस शोधपत्रमा ब्राह्मण क्षेत्री समुदायका बुहारीहरूको सामाजिक आर्थिक अवस्थाको बारेमा अध्ययन गरिएको छ । अध्ययन क्षेत्रका रूपमा पर्वत जिल्ला पाखापानी गा.वि.स. वडा नं. ७ लाई छनौट गरिएको छ । बुहारीहरू अर्थात् विवाहित महिलाहरूको अवस्थालाई सक्षम र सबल बनाउनको लागि विभिन्न समूह, सङ्घ-संस्थाहरूको प्रयास, अभिमुखीकरण तालिम, गोष्ठी, सेमिनारहरू भए तापनि महिलाको संलग्नता न्यून रहेको छ । पाखापानी गा.वि.स.वडा नं. ७ का विवाहित महिला जुन विशेषगरी बुहारी सामाजिक आर्थिक अवस्थाको बारेमा यसभन्दा अगाडि कुनै पनि सङ्घ, संस्था तथा व्यक्तिबाट अध्ययन नभएको कारणले यो शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

यस अध्ययनका मुख्य उद्देश्यहरू निम्नानुसार छन् :

यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य ब्राह्मण क्षेत्री समुदायका परिवारको बुहारीलाई हेर्ने दृष्टिकोण विश्लेषण गर्नु हो ।

विशिष्ट उद्देश्य

- ब्राह्मण क्षेत्री समुदायका विवाहित महिला र बुहारीहरूको सामाजिक तथा आर्थिक अवस्था पत्ता लगाउनु,
- ब्राह्मण क्षेत्री परिवारमा बुहारीप्रति हेरिने दृष्टिकोणको अध्ययन गर्नु ।

अध्ययन क्षेत्र र विधि

- यो अध्ययन पर्वत जिल्ला, पाखापानी गा.वि.स.वडा नं. ७ को ब्राह्मण बस्तीमा गरिएको छ ।
- यस अध्ययनमा एकै वडाका ४४ घरपरिवारलाई नै जनगणना विधिद्वारा अध्ययन गरिएको छ ।

- प्राथमिक तथ्याङ्कहरू अध्ययन क्षेत्रमा पुगी प्रश्नावी अनुसूची, अन्तरवार्ता, अवलोकन विधिद्वारा गरिएको छ भने वैयक्तिक विधिद्वारा पनि सङ्कलन गरिएको छ साथै द्वितीय स्तरका तथ्याङ्कहरूमा पुस्तक, पत्रपत्रिका, गा.वि.स. प्रोफाइल एवम् अन्य स्रोतलाई पनि लिइएको छ ।
- यस अध्ययनमा अन्वेषणात्मक एवम् विश्लेषणात्मक ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ ।
- सैद्धान्तिक व्याख्या र विश्लेषणका लागि लैङ्गिक दृष्टिकोणको प्रयोग गरिएको छ ।
- अध्ययनबाट प्राप्त मात्रात्मक तथ्याङ्कहरूलाई तालिकाको माध्यमद्वारा विश्लेषण गरिएको छ । गुणात्मक तथ्याङ्कहरूलाई व्याख्यात्मक रूपमा विश्लेषण गरिएको छ ।

प्राप्ति र निष्कर्ष

- परिवारमा शैक्षिक चेतनाको कमीले महिलाको अवस्थामा सुधार नभएको देखियो ।
- पितृसत्तामा आधारित मुलुकका कारणले महिला महिलामा विभेद, महिलाहरू दोस्रो दर्जा सरह भन्ने प्रवृत्ति देखियो ।
- विगतको तुलनामा छोरी बुहारी बराबरी छन् भन्ने धारणाको विकास भएको पाइयो ।
- छोरा र छोरी पनि बराबर छन् भन्ने धारणाको विकास भएको पाइयो ।

**ब्राह्मण क्षेत्री परिवारमा बुहारीहरुका सामाजिक आर्थिक
अवस्था: एक अध्ययन**

(पर्वत जिल्ला पाखापानी गा.वि.स.वडा नं. ७ मा आधारित समाजशास्त्रीय अध्ययन)

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिक प्रयोजनको लागि
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग पृथ्वी नारायण क्याम्पस
पोखरामा प्रस्तुत
शोध पत्र

शोधार्थी

बिमला कुमारी शर्मा

रोल नं. ६२/०६३

परीक्षा रोल नं. ४८००३२

रजिष्ट्रेसन नं. ६-१-४८-३८२-९६

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

पृथ्वी नारायण क्याम्पस, पोखरा

२०७१ चैत्र